

ДІЯЛЬНІСТЬ В. ЧОРНОВОЛА У ДИСИДЕНТСЬКОМУ РУСІ

Ганна Побережець

кандидат історичних наук, асистент кафедри українознавства

Миколаївського національного аграрного університету

У статті автор розглядає дисидентську діяльність В.Чорновола. Процес формування світогляду майбутнього дисидента, борця за українську мову, культуру та державну незалежність України.

Ключові слова: дисидент, борець, репресії, інтелігенція, патріот.

In the article the author considers V. Chornovil's dissident activity. The process of forming the worldview of a future dissident, a fighter for the Ukrainian language, culture and state independence of Ukraine.

Key words: dissident, fighter, repressions, intelligentsia, patriot.

«Хто я такий? Голова Львівської обласної Ради народних депутатів, депутат Верховної Ради України. Зовсім недавно – кочегар, трохи раніше – політв'язень, за плечима якого 15 років таборів і заслання. Хто ще? За спеціальністю – журналіст і якоюсь мірою літературознавець та літературний критик. У такій ось іпостасі й уявляв своє майбутнє. Але українська дійсність 60-х круто повернула мою долю в цілком іншому напрямку. Тепер уважається, що я – політичний діяч. Мабуть, так воно і є» [10, с. 194], – саме так писав про себе В'ячеслав Максимович Чорновіл, згадуючи про свою нелегку долю.

Неабиякий вплив на формування світогляду майбутнього дисидента мала сім'я в якій він народився та виховувався. Мати Килина Харитонівна – учителька початкових класів, батько Максим Йосипович – викладач української мови й літератури.

У 30-х рр. ХХ ст. родина Чорноволів зазнала репресій, тоді був заарештований та розстріляний рідний дядько В. Чорновола.

Шкільні роки проходили, як у всіх інших дітей в суспільстві комуністичної ідеології, він наслідував усім її критеріям, будучи у школі піонером та навіть головою ради піонерської дружини. За свої зусилля молодий В'ячеслав став у школі секретарем комсомольської організації, а у старших класах був одним із членів райкому комсомолу.

В університетські роки за свої не схожі на інші (сталі у суспільстві) переконання мав неприємності, які не могли не вплинути на подальше його навчання і мали чималі наслідки не на користь Чорновола.

Наприкінці 50-х років, у студентські роки, у В. Чорновола зміцніли почуття патріотизму до України, виникають мрії про незалежну Україну. На Володимирівській гірці у Києві разом зі своїми однокурсниками В. Чорновіл присягнув, що все своє життя він буде боротися за волю України.

Він захистив дипломну роботу на тему «Публіцистика Бориса Грінченка», постать якого ще довгий час буде як табу, людина, що виступала за поширення української мови в навчальних закладах, що вже тоді не віталася та переслідувалося. Керівником дипломної роботи був доцент П. М.

Федченко. В'ячеслав Чорновіл згодом згадуватиме Павла Максимовича, що це «гідна поваги людина, талановитий учений, дбайливий вихователь цілої когорти відомих українських патріотів, письменників, літературознавців» [8, с. 438–439].

Розпочавши журналістську діяльність В. Чорновіл постійно перебував у роздумах, зокрема щодо поняття «національно-визвольних змагань». Це поняття набувало значення характеристики комплексу цілеспрямованих дій, пов'язаних із відстоюванням ідей української національної держави в умовах «чужоземного поневолення» [11, с. 138].

Про подію, що справила вагоме значення на подальше його життя, він сам розповідав так: «На обговоренні фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків»... я разом з критиком Іваном Дзюбою та поетом Василем Стусом закликав встати всіх, хто протестує проти спроб відродження сталінізму» [10, с. 431]. Після цього реакція залу була непередбачена – всі присутні піднялися, про що свідчило лише одне: люди вже готові до змін, які поступово почали проявлятися у суспільстві.

Після того ж випадку за В. Чорноволом починають стежити. Проводять обшук. Із постанови про обшук від 6 вересня 1965 р., який вів слідчий, капітан Клименко, зі справи щодо поширення антирадянських документів випливало, нібито він займається розмноженням матеріалів, що мають наклепницький зміст та містять інформацію, яка псує авторитет радянського суспільства та порушує суспільний лад.

В. Чорновіл постійно перебував на боці українського народу, відродження української культури, мови, виступав за незалежність українського народу.

З часом усе більшої і загрозливішої форми набирав контроль за діяльністю та творчістю української інтелігенції. Це проявлялося у всілякого роду переслідуваннях, тиску, що спричинило новий поштовх для розвитку національно-культурного відродження, що, в свою чергу, мало б допомогти звільнитися в перспективі від існуючої тоді політичної системи. Вже у 1950–1960-х рр. в Україні з'являється новий рух, який зародився ще за СРСР, виступав за дотримання прав українського народу, відновлення української мови та піднесення української культури, – дисидентство, яке набуло зовсім інших форм громадського протесту [4, с. 13].

В. М. Чорноволові довелося діяти у важкий час, у складних суспільно-політичних умовах, в яких відбувалося формування нового покоління української інтелігенції. Воно мало за мету відбудову, відродження та поширення в умовах СРСР на території України української мови, культури і звичаїв, задля піднесення суспільної свідомості українського народу, що проявлялося насамперед у всіляких протестах, страйках, непокорі пануючому режиму.

Всі ті репресії і насилля, які відбувалися в суспільстві, розпалювали в душі та серці Чорновола бажання чинити їм опір, ні в якому разі не залишатися осторонь цих проблем. І тому травень 1966 р. ознаменувався працею «Правосуддя чи рецидиви терору?». Ця книга мала вплив на

суспільство і сприяла дисидентському руху. Він уже тоді активно почав збирати різну інформацію про порушення прав людини та радянського законодавства судовими і слідчими органами. Ця збірка набула поширення, за кордон таємно потрапило 7 розділів, як, приміром, «Я нічого у вас не прошу» [8, с. 39].

Книга містила супровідні листи, призначені голові КДБ при Раді Міністрів УРСР В. О. Нікітченку, першому секретареві ЦК КПУ П. Ю. Шелесту, голові Верховного суду УРСР В. Г. Зайчуку, додатки (листи та клопотання української інтелігенції), документи В. М. Чорновола, а також інші матеріали, скарги, вироки та «Справи» А. Горської, М. Озерного, М. Масютка, С. Караванського, Н. Світличної [9].

У документах Загального відділу ЦК Компартії України, у справах Адміністративного відділу зазначалося, що 20 квітня 1967 року В. Чорновіл написав «твір» під назвою «Лихо з розуму», в якому зводив наклеп на радянську дійсність, діяльність судово-слідчих органів, брав під захист осіб, засуджених свого часу за антирадянську пропаганду, зокрема Богдана і Михайла Горинів, Мирославу Зваричевську, Михайла Масютку, Ярослава Менкуша, Валентина Мороза, Михайла Осадчого та ін. За допомогою рідних і знайомих цих осіб він зібрав про них певні відомості, а затим доводив, що вони засуджені незаконно [6, арк. 101].

Книгу «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» на Захід переправили таємно, саме з неї про тяжку долю України та про репресії над інтелігенцією дізнався увесь світ [2, с. 250].

За книгу «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» автор був заарештований і засуджений у листопаді 1967 року на три роки ув'язнення в таборах суворого режиму. Це послужило причиною такого жорстокого покарання, що він уклав документальну збірку «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)», де містилися матеріали про заарештовану в 1965 р. інтелігенцію [1, с. 47].

Головне завдання, яке ставив у своїх працях В. М. Чорновіл, – донести інформацію про репресії до численної громадськості, показати об'єктивні причини й перебіг репресій та змалювати реальний образ засуджених людей.

Під час свого перебування у Львівській в'язниці В'ячеслав Максимович вів листування зі своїми рідними, нерідко розповідав у своїх листах про своє самопочуття, про умови, в яких він знаходиться, що впливали на нього.

Були листи-звернення, у яких він постійно наголошував на тому, що його перебування у тюрмі є незаконним, про те, що на нього чекає тюрма, а в тюрмі чекають фізичні знущання.

Через 18 місяців був звільнений за амністією. У 1969 р. з великими труднощами вдалося влаштуватися на роботу, і в цей же час народжується ідея стосовно випуску «Українського вісника». З 1970 р. він видає позацензурний, підпільний часопис «Український вісник», який був не лише самвидавком, а витокком правдивої інформації про порушення прав людини, що поступово може винищити український народ, а далі зникне і держава. За

той час, коли серед преси з'явився «Український вісник», він відразу привертає до себе увагу певної частини громадськості [8, с. 40].

У 1972 р. він знову потрапляє під арешт, засуджений за ст. 62 КК УРСР «Антирадянська агітація і пропаганда». За справою № 03.73 вироку, винесеного В. М. Чорноволу, зазначалося, що В. Чорновіл брав участь у виданні позацензурного журналу «Український вісник», який нібито з першого по п'ятий номери за своїм змістом спрямований на підрив і ослаблення радянської влади [7, с. 10].

В. М. Чорновіл був засуджений на 6 років таборів і 3 роки заслання. Перебував у Мордовії, Якутії (Чаппанді) і весь цей час бореться за статус політв'язня, підпільно займаючись публіцистичною діяльністю, за що неодноразово отримує покарання. І це тоді, коли у 1975 р. Радянським Союзом підписано Гельсінську угоду, за якою офіційно зобов'язувався забезпечувати всі громадянські права громадян країни [5, с. 19].

Відбував термін у мордовських таборах для політв'язнів ЖХ-385/17-А (с. Озерне) і ЖХ 385/3 (с. Барашеве). В. М. Чорновіл був організатором і учасником багатьох акцій протесту, голодувань, виснажливої боротьби за статус політв'язня. Більше половини терміну провів у ШІЗО (штрафний ізолятор) і ПКТ (приміщення камерного типу). «Зеківський генерал» – так згодом назвав нарис про нього письменник Михайло Хейфец. Разом з Борисом Пенсоном В'ячеслав Чорновіл написав книгу «Хроніка таборових буднів» (1975 р.), яку нелегально передано з табору за кордон і опубліковано 1976 р. у часописі «Сучасність» [3, с. 36].

Таким чином, В. М. Чорновіл ще зі студентських років, коли його почуття патріотизму зміцніли і виникла мрія про незалежну Україну, почав свій нелегкий шлях до неї. Ставши дисидентом він продовжує боротьбу з тоталітаризмом, разом зі своїми однодумцями і соратниками виступає за відродження української мови та культури. Висловлює протест владі, про що свідчить його виступ на презентації фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків». Відмовляється свідчити на закритому суді проти своїх однодумців, за що теж отримує покарання. Середина 60-х рр. стала періодом активної творчої діяльності В. Чорновола, в цей час він пише свої відомі праці «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)» та деякі інші твори, в яких розкриває жахіття репресій над інтелігенцією, насилля, не законні дії влади, а згодом ці твори потрапили за кордон де їх було опубліковано.

Література

1. Бажан О. Провісник духовності свободи. Наукові записки : Історичні науки. Київ : 2008. 49 с.
2. Борець за вільну Україну. До 70-річчя від дня народження В. М. Чорновола. Календар знаменних і пам'ятних дат. К. : 2007. 24 грудня. С. 249–253.
3. В'ячеслав Чорновіл: Біографія. Статті. Цитати. / від. за вип. Р. Сушко. К., 2007. 36 с. : іл.

4. Галицька-Дідух Т. Дисидентський рух на Прикарпатті наприкінці 50-х – в середині 80-х рр. ХХ ст. Історія України. 2012. № 9 –10. С. 13 –17.
5. Гречуха І. В. Про витоки Народного Руху України. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали ІІІ Всеукраїнської конференції м. Одеса, 10–11 вересня 1998 р. Одеса : Астропринт, 1998. С. 18 –20.
6. Документи Загального відділу ЦК Компартії України. Довідка Адміністративного відділу ЦК Компартії України, листи, інформації обкомів Компартії України, Прокуратури УРСР, Верховного суду УРСР, МОГП УРСР – про проведені заходи боротьби зі злочинністю, про грубе порушення законності над Чорноволом В. М. та інших питань (13.01.1967 – 30.12.1967). ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 6306. Арк. 101.
7. Хейфец М. В'ячеслав Чорновіл – зеківський генерал. Хроніка таборових буднів. К., 1991. 140 с.
8. Чорновіл В. Твори : у 10-ти т. Літературознавство. Критика. Журналістика / упоряд. Валентина Чорновіл. К. : Смолоскип, 2002. Т. 1. 640 с.
9. Чорновіл В. Твори : у 10-ти т. «Правосуддя чи рецидиви терору?», «Лихо з розуму». Матеріали та документи 1966–1969 рр. / упоряд. Валентина Чорновіл. К. : Смолоскип, 2003. Т. 2. 908 с.
10. Чорновіл В. Твори : у 10-ти т. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / упоряд. Валентина Чорновіл. К. : Смолоскип, 2011. Т. 7. 1080 с.
11. Чорномаз Б. Дисидентство шістдесятих: спадкоємність мети національно-визвольних змагань. Пам'ять століть. 2001. № 4. С. 138 –143.